

Walter Laqueur: No End To War. Terrorism in the Twenty-First Century.

*New York: The Continuum International Publishing Group Inc., 2003; 228 blz.; 32,30 euro
ISBN 0-8264-1435-4*

Geen enkele oorlog duurt eeuwig, aldus Laqueur. Oorlog wordt daarvoor heden ten dage te duur betaald. Terrorisme is daarentegen relatief goedkoop. Historische ervaring is niet langer de sleutel tot begrip van het verschijnsel terrorisme. Nieuwe factoren zijn de gemakkelijker toegang tot massavernietigingswapens, het groter gewicht van religieus-politiek fanatisme als motief en de paranoïde en psychologische aspecten van het hedendaags terrorisme. Het is bovendien niet selectief meer in de keuze van zijn slachtoffers: het doel is niet langer propaganda voor de zaak, maar maximale destructie. Tegen deze achtergrond analyseert Laqueur de historische wortels van terreur, de bronnen van het 'islamitisch terrorisme', het fenomeen 'Jihad', de suicidale elementen in het contemporaine terrorisme, de rol, van meet af aan, van het terrorisme in het Israëliisch-Palestijns conflict. Ook schenkt hij aandacht aan de belangrijke rol van *intelligence*: de les die men kan trekken uit de 'intelligence-failure' van september 2001 is 'that intelligence is the key, and that it is always dangerous to underrate a foe' (blz. 146). Verder zijn er hoofdstukken over 'The far right' (het neo-nazisme en het antisemitisme met hun samenzweringstheorieën); het anti-amerikanisme in zijn diverse verschijningsvormen (waarvan de wortel ligt in de omstandigheid dat Amerika groot en machtig is); en de toekomstige slagvelden. Daarbij verwijst Laqueur naar India en Centraal-Azië, al blijven de Verenigde Staten, West-Europa, Rusland en uiteraard Israël de belangrijkste doelwitten in de komende jaren. Onder het kopje 'The International Brigade' wijst hij op het verschijnsel

S I G N A L E M E N T E N

Deze rubriek staat onder redactie van dr. Fenna van den Burg (F.v.d.B.). Bijdragen aan deze aflevering werden verzorgd door Ali Molenaar (A.C.M.), werkzaam op de bibliotheek van Instituut Clingendael; Edwin Bakker (E.B.), wetenschappelijk medewerker van de afdeling Onderzoek van Instituut Clingendael; Julie Wagschal (J.W.), stagiaire bij de afdeling Opleidingen van Instituut Clingendael; en Fenna van den Burg.

De aanwinstenlijst van de bibliotheek van Instituut Clingendael wordt maandelijks gepubliceerd op de Clingendael-website: www.clingendael.nl/library/publications

dat zij die terrorisme bedrijven niet in miljoenen moeten worden geteld, maar in duizenden: 'Given the easier access to very effective weapons, traditional and weapons of mass destruction, it is perfectly possible that the terrorism of the future will be carried out by even fewer, a mere handful of people' (blz. 194). Het laatste hoofdstuk is getiteld 'War against the West'. Was het 19de-eeuwse terrorisme een vorm van 'propaganda via de daad', de variant van de 21ste eeuw is waarschijnlijk die van het 'catastrofale terrorisme'. En zelfs al zouden alle politieke, sociale en economische spanningen in de wereld uit de weg worden geruimd, dan betekent dat nog niet noodzakelijkerwijze het einde van terrorisme. 'The combination of paranoia, fanaticism, and extremist political (or religious) doctrine will find new outlets.' (blz. 231) Er is een hoog menselijk reservoir aan agressie en daarom zal terrorisme, voor zover we kunnen zien, ons blijven vergezellen. (F.v.d.B.)

Jennifer Noyon: Islam, Politics and Pluralism. Theory and Practice in Turkey, Jordan, Tunisia and Algeria.

Londen: The Royal Institute of International Affairs, 2003; vii + 134 blz.; ISBN 1-86203-068-5

Sinds de oorlog in Irak staat de noodzaak van een democratische ontwikkeling in het Midden-Oosten opnieuw op de agenda. Het is

onmogelijk bij zo'n proces de rol van de 'islamisten' buiten beschouwing te laten: 'Islamist groups are among the best organized, most vibrant and authentic in the region.' (blz. 3) In deel 1 van haar studie analyseert Noyon de context waarbinnen de opkomst van de 'politieke islam', vanaf de klassieke islamitische periode tot aan de periode van modernisering, plaatsvond en behandelt zij de strijd om 'de politieke en culturele ruimte' die zich tussen secularisten en islamisten afspeelt. Men mag overigens de islamisten niet over één kam scheren. Er is sprake van verschillende programma's, die uiteenlopen van een streven naar een Islamistisch Emiraat (de Taliban) tot de bereidheid te participeren in een multipartijenbeleid en een pluralistisch systeem. In het tweede deel worden de huidige ontwikkeling en de aard van de politieke participatie van islamistische groeperingen in Turkije, Jordanië, Tunesië en Algerije geanalyseerd, met betrekking tot Turkije onder de noemer 'Islamism and Secularism'. De conclusie van de schrijfster is dat, hoewel de tegenstelling tussen islamisme en secularisme nog niet is overwonnen, er goede vooruitgang is geboekt. En men kan in het geval van Turkije beargumenteren dat de opkomst van een islamistische stroming 'far from being a sign of retrogression and authoritarianism, may paradoxically signal the way forward, towards a more vibrant society and a more

authentic democracy' (blz. 80). In Jordanië, waar de moslimbroederschap een belangrijke rol speelt, is de gecompliceerde relatie tussen de diverse moslimgroepen en de monarchie (inclusief de Palestijnse kwestie) het belangrijkste gegeven. De huidige koning Abdullah is, na de laatste verkiezingen (waarin de islamisten 24 van de 110 zetels wonnen), van mening dat hij een mandaat heeft gekregen voor verdere omvorming van Jordanië in de richting van een vrije-markteconomie en van grotere vrijheden voor vrouwen. De islamistische beweging in Tunesië was een van de meest gematigde in de regio. Onderdrukking is echter het belangrijkste aspect van Tunesië's zogenaamde 'geleide democratie'. De groep die aan de macht is, streeft een effectieve controle over alles en iedereen na. Tenzij dit beleid wordt vervangen door dialoog en aanpassing, zijn de kansen voor een stabiele ontwikkeling in de richting van democratie gering. Evenals in Tunesië toonden de islamisten in Algerije (die een leidende rol speelden bij de antikoloniale strijd en die zich 'notions of Islamic modernity' eigen maakten) dat ze in staat waren succesvol op te treden in democratische verkiezingen. Niet zij, maar de beide regimes blokkeerden het democratisch proces. Volgens Noyon is een dergelijk beleid een voedingsbodem voor moeilijkheden. (F.v.d.B.)

Clyde Prestowitz: Rogue Nation. American Unilateralism and the Failure of Good Intentions.

*New York: Basic Books. A Member of the Perseus Books Group, 2003; vii + 328 blz.; 34,30 euro
ISBN 0-465-06279-2*

In dit boek verzet Prestowitz zich tegen een Amerika dat zich aan de top van de wereld acht, zich een dramatische nieuwe doctrine van suprematie en van de preëemptieve aanval heeft aangemeten en waarvan de burgers bereid zouden zijn

wereldburgers te worden, maar alleen als de wereld een aanhangsel wordt van de Verenigde Staten. De titel *Rogue Nation* wil niet zeggen dat de auteur de Verenigde Staten op één lijn stelt met Saddam Hoesseins Irak. Wel dat enkele elementen van de omschrijving die de Webster van 'Rogue' geeft: 'no longer... belonging, not controllable or answerable, and with an unpredictable disposition' ook op de Verenigde Staten slaan. Ter illustratie daarvan worden elementen van het Amerikaans buitenlands beleid kritisch belicht (financieel beleid, wapenbeleid, Kyoto, Europees beleid, beleid ten opzichte van Israël en Taiwan). Over het zogenaamd creëren van een 'nieuwe wereldorde' merkt Prestowitz op dat de relaties met vroegere opponenten zijn verbeterd, maar dat spanningen tussen Amerika en oude vrienden als Zuid-Korea, Europa, Japan, Zuidoost-Azië en Latijns-Amerika 'are rising to dangerous levels ...Indeed, the whole world order has become unpredictable and unstable.' (blz. 266) Toen Prestowitz bezig was aan het laatste hoofdstuk van zijn boek, was het hoogst waarschijnlijk dat Amerikaanse en Britse troepen, met symbolische bijdragen van andere landen van de 'coalition of the willing', Irak zouden gaan bezetten. Dat is waarschijnlijk in deze fase, aldus auteur, beter dan het alternatief van Saddam zijn gang te laten gaan, want het kwaad is nu toch al geschied. 'And even if the occupation goes by the book, and Irak emerges as a model democracy in five years – a very long-odds scenario – the damage will have lasting consequences.' Zeker als men bedenkt dat hemel en aarde bewogen moeten worden om ten strijde te trekken tegen een 'so far nonnuclear Iraq', terwijl de betekenis van de bedreigingen van Noord-Korea en zijn terugtrekking uit het non-proliferatieverdrag worden gekleinereerd (blz. 267). Auteur eindigt zijn boek met een pleidooi, 'as an elder of the Presbyterian Church', voor

behoud van de scheiding tussen Kerk en Staat, waar nu door sommigen aan lijkt te worden getornd. De wereld heeft een Amerika nodig dat eerder zijn tolerantie beklemtoont dan zijn macht, eerder zijn traditie van een open debat dan zijn 'way of life'. Een Amerika dat Gods zegen vraagt voor alle volkeren ter wereld en niet alleen voor zichzelf. (F.v.d.B.)

Paul Berman: Terror and liberalism.

*New York: Norton, 2003; 214 blz.; 28,40 euro
ISBN 0-393-05775-5*

Dit boek van Berman is niet het enige in zijn soort. Integendeel, het is een van de vele boeken in de stroom van literatuur over terrorisme die na 11 september 2001 op gang is gekomen. Berman bespreekt de verhouding tussen liberalisme en terrorisme, waarbij hij vooral aandacht heeft voor de rol van de islam. De oorlog tegen het terrorisme is volgens Berman de strijd van het Westerse liberalisme tegen het totalitarisme. De politieke islam noemt hij een totalitaire reactie tegenover het Westerse liberalisme, waarbij een lijn wordt getrokken naar nazisme en fascisme, eveneens totalitair. Vooral de neiging tot geweld wordt belicht. Berman wordt onder meer geïnspireerd door het werk van Albert Camus over totalitarisme. Zowel Berman als Camus zoekt een theoretische basis in het 19de-eeuwse Europa. De totalitaire bewegingen die in deze tijd ontstonden gingen over tot geweld louter om het geweld. Verder gebruikt Berman zeer uitgebreid het werk van Sayyid Qutb, een Egyptische schriftgeleerde. Qutbs kritiek op liberalisme handelde voornamelijk over de plaats van religie in de liberale gemeenschap. Kerk en staat worden daarbij zorgvuldig van elkaar gescheiden gehouden. Berman verbindt islam aan extremisme en laat al-Qaeda voortkomen uit fundamentalistische stromingen binnen de

islam. Qutbs idee over de *jihad* was dat van een mondiale strijd. Al-Qaeda nam dat over. De les van '9/11' is terug te voeren op de oorlog tegen Irak van 1991, die Saddam Hoessein overleefde. Daardoor werd de geloofwaardigheid van de Verenigde Staten tot nul gereduceerd. Het was de liberale gemeenschap die Qutb had beschreven, 'fat and unprincipled', waardoor zij op de lange baan een zwakke gemeenschap zou zijn. De oorlog tegen het terrorisme is niet alleen een oorlog in de conventionele zin van het woord, maar ook een oorlog van ideeën. (A.C.M.)

Sven Biscop: Euro-Mediterranean Security. A Search for Partnership (The Royal Institute for International Relations, Belgium).

Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2003; xvi + 160 blz.; £ 45,= ISBN 0-7546-3487-6

Deze studie is gebaseerd op een proefschrift waarop Biscop aan de Universiteit van Gent promoveerde. Onderwerp is het veiligheidsbeleid van de Europese Unie ten aanzien van het Middellandse-Zeegebied in de periode november 1993-april 2003. In deze studie wordt gepleit voor de vorming van een Euro-Mediterraan partnerschap. Biscop blijkt de volgende landen tot mogelijke partners voor de EU in het Mediterrane gebied te rekenen: Algerije, Egypte, Israël, Jordanië, Libanon, Libië, Marokko, Syrië, Tunesië, Turkije, Cyprus en Malta. Hij gaat uit van de these dat het in het belang is van de landen aan weerszijden van de Middellandse Zee tot een gemeenschappelijk veiligheidsbeleid te komen. Na het beëindigen van de Koude Oorlog was de aandacht vooral gericht op de Centraal- en Oost-Europese landen. Geleidelijk aan kwamen ook de veiligheidsrisico's aan de zuidflank van de EU in het vizier. In Biscops studie wordt onder meer nagegaan wat deze veiligheidskwesaties alsme-

de de wederzijdse belangen zijn, en op welke wijze daarop (beleidsmatig) werd gereageerd. De auteur is van mening dat het bij samenwerking zowel moet gaan om de militaire-veiligheidsaspecten als om andere, meer 'zachte' dimensies (politiek, sociaal-economisch, cultureel en ecologisch): het gaat hier om een zogenaamde 'comprehensive approach'. Biscop bepleit een 'opening up' van het Europese Veiligheids en Defensie Beleid (ESDP) door de Mediterrane landen daarin te laten participeren, om uiteindelijk te komen tot een gelijkwaardig 'Euro-Mediterranean Partnership'. Hoe een en ander institutioneel moet worden geregeld en wat er allemaal bij komt kijken, wordt in een apart hoofdstuk, getiteld 'Building a Euro-Mediterranean Security Partnership', uiteengezet. Het vereist 'a difficult balancing act of the Union'. Aan de ene kant dient de EU absoluut te vermijden dat de relaties met de Mediterrane landen worden gedomineerd door 'harde' veiligheidsproblemen en wantrouwen en dat geen aandacht wordt geschonken aan onderwerpen als mensenrechten, democratisering, economische ontwikkelingen en culturele dialoog. Aan de andere kant vereisen de belangen van de EU in het Mediterrane gebied een 'hard security'-beleid. Maar gemeenschappelijke belangen vormen het fundament waarop een Euro-Mediterraan veiligheidsbeleid kan worden opgebouwd. 'By opening up the ESDP to its Mediterranean partners and building enhanced security cooperation on that basis, the Union can achieve the creation of an equitable Euro-Mediterranean security partnership.' Om dit mogelijk te maken is een substantiële inspanning op het terrein van 'conflict resolution' noodzakelijk. 'The comprehensive approach to security which can then be implemented seems to be the only way to realize the objective of a Mediterranean area of peace and stability.' (blz. 126) (F.v.d.B.)

Bert Bomert, Theo van den Hoogen, Ramses A. Wessel: Jaarboek Vrede en Veiligheid, 2003. Internationale Veiligheidsvraagstukken en het Nederlands Perspectief.

Tilburg: Wolf Legal Publishers, 2003; 275 blz.; 22,50 euro ISBN 90-71701-78-6 (info: Centrum voor Internationaal Conflict-Analyse & Management, KU Nijmegen, cicam@nsm.kun.nl - http://www.kun.nl/cicam)

Bomert (Katholieke Universiteit Nijmegen), Van den Hoogen (Rijksuniversiteit Groningen) en Wessels (Universiteit Twente) vormden de redactie van bovenvermeld jaarboek, waaraan veertien wetenschapsleden hun medewerking verleenden. Onderwerpen als het optreden van de VN-Veiligheidsraad, de toekomst van dit orgaan, de transatlantische kloof, de transformatie van NAVO en EU, het Nederlandse defensiebeleid en de ontwikkeling van de publieke opinie in 2003 komen erin aan bod. Verder brengt Kees Homan (Instituut Clingendael) aanloop, voorbereiding en verloop van de oorlog in Irak in kaart, tegen de achtergrond van Amerikaans technologisch overwicht en Iraakse incompetentie. Paul Rusman (RU Groningen) werpt een blik op de As van het Kwaad (Irak, Iran en Noord-Korea) en constateert dat aan de wapenbeheersing 'oude stijl' het afgelopen jaar weinig kansen werden geboden en dat de wapenbeheersing thans 'uit de loop van een geweer' lijkt te komen. Ben Schenink (KU Nijmegen) ziet in de Nationale Veiligheidsstrategie van de Verenigde Staten een uitdaging voor de vredesbeweging. Erik Ackerman & Martin Siepermann (beiden werkzaam op de Midden Oosten Desk van de Interkerkelijke Organisatie voor Ontwikkelingssamenwerking) zijn – met verwijzing naar de in 1923 door Jabotinsky geformuleerde doctrine van de 'IJze-

ren Muur' – van mening dat de *Roadmap* in het Israëliësch-Palestijnse conflict gedoemd is op de huidige muur stuk te lopen. Zij geven tevens een chronologisch overzicht van de gebeurtenissen van september 2002 tot oktober 2003 die op dit conflict betrekking hebben. Edwin Bakker (Instituut Clingendael) schetst, aan de hand van statistische gegevens over internationale en binnenlandse terroristische incidenten, de aantallen doden die daarbij zijn gevallen en de regionale spreiding ervan, een 'geografie van terrorisme', 'een diffuse kaart van een wereldwijd verschijnsel'. Hoewel terrorisme vrijwel overal plaatsvindt, blijkt het zeer ongelijk over de wereld te zijn verdeeld en in hoge mate lokaal geconcentreerd te zijn. 'Sterker nog, het wereldwijde terrorisme is slechts in een dozijn landen, wat betreft het aantal incidenten en doden, een groot veiligheidsprobleem.' Incidenten van *binnenlands*-terroristische aard kwamen in de periode tussen 1998-2002 bijna tien keer zo vaak voor en er vielen daarbij meer doden (blz. 161). Theo van den Hoogen (RU Groningen), schrijvend over de toelating van Turkije tot de EU en de kwestie-Cyprus, is van mening dat een evenwichtiger politieke benadering van die kwestie, waarbij meer recht wordt gedaan aan de Turks-Cypriotische kant van de zaak, geboden is. Bert Bomert ten slotte, stelde een lijst van recente (Nederlandstalige) literatuur over vrede en veiligheid samen. (F.v.d.B.)

Michael Friend: After Non-Detection, What? What Iraq's Unfound WMD Mean for the Future of Non-Proliferation.

Genève: *United Nations Institute for Disarmament Research*, 2003; 23 blz, UNIDIR/2003/38

In deze korte studie van het UNIDIR onderzoekt Michael Friend de consequenties van het niet-vinden van massavernietigingswapens in Irak. Dit land was meer dan een

decennium lang hét bewijs van het falen van inspecties in het bijzonder en van het multilaterale non-proliferatieregime in het algemeen. Toch is het niet-vinden van massavernietigingswapens geen reden tot optimisme over de toekomst van het regime. De niet-ontdekking werd pas als zodanig geaccepteerd na een aanval op en bezetting van het land. Deze militaire actie heeft waarschijnlijk veel staten ervan afschrikt de nucleaire weg te bewandelen, maar ze heeft mogelijk ook een aantal landen juist overtuigd van de noodzaak van het bezit van een nucleair arsenaal. De auteur komt tot de slotsom dat het non-proliferatieregime niet bepaald versterkt is door de invasie en de niet-ontdekking van massavernietigingswapens. Aan de ene kant stelt hij dat we achteraf moeten constateren dat het non-proliferatieregime, in ieder geval met betrekking tot Irak, toch beter werkte dan de critici beweerden. Aan de andere kant moeten we vaststellen dat dit *in casu* voor een groot deel te danken was aan de geloofwaardige dreiging van een invasie. De *case*-Irak heeft laten zien dat het nodig was te dreigen internationaal recht opzij te zetten voor een aanval teneinde de naleving van internationaal recht af te dwingen. Het geval heeft daarmee volgens Friend aangetoond dat het non-proliferatieregime tanden nodig heeft en – gelet op de internationale verdeeldheid over de aanval – dat die tanden legitimiteit behoeven. Zijn pleidooi voor herziening van het multilaterale non-proliferatieregime wordt helaas niet gevolgd door een reeks suggesties of ideeën. (E.B.)

Ross Howard, Francis Rolt, Hans van de Veen & Juliette Verhoeven (red.): The Power of the Media. A handbook for peacebuilders.

Utrecht: *European Centre for Conflict Prevention [in samenwerking met European Centre for Common Ground en Institute for Media, Policy and*

Civil Society], 2003; 245 blz.; ISBN: 90-77145-02-8

Waar conflict dreigt of al aanwezig is, spelen de media een belangrijke rol, vooral omdat dit instrument vaak voor politieke doeleinden wordt ingezet. Ten tijde van oorlog kunnen de media worden gebruikt om geweld en terreur te ondersteunen en zelfs te bevorderen door middel van manipulatie van de publieke opinie. *The Power of the Media: A handbook for peacebuilders* speelt daarentegen in op de positieve invloed die de media kunnen hebben op het beslechten van conflicten, in het bijzonder op vredesopbouw. Dit in tegenstelling tot de categorie media die over het algemeen voornamelijk aandacht besteden aan conflictsituaties. Deze negatieve berichtgeving heeft vaak een ongunstig effect op oorlog en vrede. Dit boek laat zien dat het ook anders kan. Het omschrijft de stappen die gezet moeten worden om mediabemoeienis in een conflict succesvol en duurzaam te maken. Ook beschrijft het boek specifieke activiteiten die mediaorganisaties en andere NGO's over de hele wereld hebben uitgevoerd. Deze organisaties trachtten met behulp van de media vrede te stimuleren. Door te illustreren op welke wijze de media als vredesinstrument kunnen worden ingezet, poogt het boek donoren, NGO's, de media, conflictmanagers en andere belanghebbenden aan te tonen hoe zij de media voor dit positieve doeleinde kunnen gebruiken. Het boek bevat ook omschrijvingen van de vele organisaties in de wereld die zich bezighouden met dit werk, een literatuurlijst, relevante *internetsites* en andere informatiebronnen over dit onderwerp. (J.W.)